Ur *Forskarliv, självporträtt av samtida svenska historiker*, red Ann-Katrin Hatje & Gunnar Artéus, Stockholm: Carlssons, 2020 s 149-161.

Dagligt slit med grundforskning i historia, av Ulla Wikander f 1940

Nöjd och bestört över att tillhöra "Den Första Kvinnan som ..." blev jag professor i ekonomisk historia år 1996 vid Stockholms universitet, emeritus 2006. I tio år var jag professor.

Jag föddes 1940 Lund i en dysfunktionell borgerlig familj: fadern akademiker, modern hemmafru, f d sjuksköterska. Tvångsförflyttad vid 13 års ålder till Uppsala. Född till ett tungt kulturellt kapital växte jag upp bland böcker med konstig skrift, på obegripliga språk. Många innehöll poesi. Andra var skrivna av August Strindberg, eller på franska av Anatole France. Min far föraktade ägande: ingen bil, inget hus. Bara böcker och resor var något värt. Krav på oss barn: ta studenten, lär dig språk. Att jag var obegåvad framstod klart, när jag året före studentexamen fick underkänt i latin. Därtill var jag uppstudsig. Just det ordet. Och alltför lång. Uppväxten lärde mig att bibliotek är bästa platsen, universitetet däremot är befolkat av "dumrianer".

Före mina allvarliga studier var jag lärarvikarie, servitris, industriarbetare (Slotts Senap) samt sommararkeolog. I åtta år - inkl. utbildning - var jag filmredigerare vid Sveriges Television, på Nollan & Tvåan (=TV2). Jag fick ett barn år 1968 och har varit gift två gånger.

Eftersom arbetsliv och teknisk förändring har varit ett av mina forskningsfält har jag valt att rekonstruera hur jag arbetat, var och med vad jag skrev, arbetsvillkor, -former samt hur jag hittade material till tre böcker som byggt på grundforskning i arkiv. De har behandlat skilda ämnen, tider och länder: storföretag (1925-30, minst fem länder), arbetslivshistoria underifrån (1880-1980, Sverige) samt internationella kongresser/organisationer uppifrån och in (1889-1919, västvärlden). De två senare böckerna har ett genusperspektiv. Doktorander på 1970-talet fick ingen arbetsplats vid sin institution. Att skriva hemma blev en livslång vana.

Första boken, doktorsavhandlingen
Ivar Kreugers statsmonopol 1925-1930. Fem fallstudier av marknadskontroll genom statsmonopol. Stockholm: PROFFSET 1977, disputationsupplaga. Översatt av Julie Sundquist: *Kreuger's Match Monopolies, 1925-1930. Case Studies through Market Control through Public Monopolies.* Stockholm: LiberFörlag 1980.

Professor Karl-Gustaf Hildebrand avrådde mig från att skriva om den tidiga handsmakerskeföreningen i Lund. Arkivmaterialet var klent. Med försörjningsansvar för en liten son och en oansvarig poet gick jag tacksamt med i en forskargrupp, som skrev om Ivar Kreuger och Svenska Tändsticksaktiebolaget (Stab då, Swedish Match nu). På 1970-talet var finansmannen Kreuger ännu en ihågkommen Stor Svensk, vars konkurs och eventuella självmord i Paris 1932 diskuterades i kvällstidningarna. Att få betalt för att doktorera - genom familjen Wallenberg - var en lyx när inga doktorandtjänster fanns. Två doktorander, en doktor och docent Håkan Lindgren samt Hildebrand själv utgjorde gruppen. Dr Ragnhild Lundström, expert på Alfred Nobel, blev min handledare bredvid.

Vi träffades varje månad. Bara vi fem. Jag var den enda kvinnan. Först fastnade jag i Pan-Europarörelsen, vars tidskrift Kreuger understött. Men mitt tilldelade ämne var statsmonopolen. De andra bad mig fokusera. Fyra år, inte mer, fick en ny doktorsexamen ta. Alla hade vi obegränsad tillgång till Stabs arkiv, som låg i en källare i Jönköping.

För att belysa Kreugers affärsmodell, statslån mot monopol på tändstickor (absurd affärsform, tyckte vi redan då), valde jag Turkiet, Belgien, Estland, Tyskland och Ungern. Praktiskt blev att skriva om land efter land; länderna hade separata arkiv efter olika direktörer. Med en nyköpt dramaten tog jag tåget till arkivet, stannade en kort vecka, arbetade dagar som kvällar. Lyxen där var en kopieringsmaskin. Institutionen i Uppsala hade ingen. I Jönköping kopierade jag hejdlöst; också pärmarna var gratis. Ett första urval gjordes. Tjocka pärmar rullade jag hem. Parallellt skrev jag av; jag excerperade för hand med en reservoarpenna utan refill, en metod som innebar en första bearbetning.

Sommaranställda ungdomar hade fotograferat vissa dokument. I en lånad apparat kunde jag hemma veva fram filmrullar med direktör Carlbergs affärskorrespondens. Eftersom jag varit filmredigerare på TV kändes det hemvant.

När jag inte skrev för hand skrev jag på maskin, en stor grön Halda Cicero, som krävde kraft i nedslaget. Den knattrade. Plinget markerade ny rad. Fliten hördes. Så högt lät skrivmaskiner att de inte fick förekomma på bibliotek. Jag skrev, läste igenom, strök över, renskrev igen, använde sax, klippte ut, tog ett nytt papper, klistrade in bitar, ofta med tejp, handskrev, strök över, skrev till, skrev rent på maskin. Igen. Och igen?

Kapitel för kapitel växte fram, kritiserades i Uppsala, skrevs om och lades åt sidan. Jag var några veckor i Tallinn och i Kiel, för arkivmaterial och för att läsa unika böcker. Statistiska Centralbyrån gav mig en fönsterlös arbetsskrubb, Karlavägen 100. SCB var en guldgruva för översikter av export och import. Vad betydde väl en tändsticka? Som handelsvaror på 1920-talet var stickorna så värdefulla att de fanns med i alla ländernas tryckta handels- och exportstatistik. De räknades i kistor. Siffror i rader noterades på rutat papper, blev tabeller och diagram. Sådana fick forskare själv konstruera.

Under åren med avhandlingen skilde jag mig, bytte bostad tre gånger, fick en sambo, verkade politiskt mot kärnkraften, för bevarandet av det rivningshotade kvarteret Mullvaden och för att få gemensam vårdnad av barn lagligt godkänd. Med f d maken Tobias Berggren skrev jag: *Gemensam vårdnad: att skiljas som vänner.* Sthlm A&K. Den kom våren 1977, ett halvår före disputationen, just när lagen antagits. Alltmedan jag skrev på avhandlingen. Land för land, kapitel för kapitel.

Institutionen i Uppsala köpte en kopieringsmaskin. I början av 1970-talet köpte jag en enkel digital räknare. Tidigare hade jag använt en mekanisk Facit med remsa. Tõnis Tõnisson - barnbarn till Estlands liberale president på 1920-talet, Jaan Tõnisson - tolkade en av presidentens viktiga ledare ur dagstidningen *Postimees* och hjälpte mig att konstruera tabeller och diagram: små och lättfattliga.

Att jag läste och förstod franska och tyska, förutom engelska, var en förutsättning. Tyskan var tidens affärsspråk; franskan i Belgien, ibland i Turkiet. När jag skrev om tändsticksmonopolet i Tyskland fick jag följa hur den ekonomiska krisen slog till hösten 1929; Kreugerlånet antogs av riksdagen tidigt 1930.

Mitt avhandlingsskrivande blev alltmer lustfyllt. Kan varje ämne fascinera om man fördjupar sig? Detta gav mig hur som helst insyn i utåt osynliga affärsmetoder. Det

visade hur ett kapitalstarkt (nåja, det blev konkurs till slut) storföretag kan ändra på världshandelns vägar och villkor samt på nationella lagar. Alla direktörer som samarbetat med Ivar Kreuger hade gått ur tiden utom en: Karl Erik Hedborg. Han hade sett till att alla belgiska tändsticksfabriker köpts upp genom bulvaner. På 1920-talet skapade han ett faktiskt, inte ett formellt, monopol. Belgisk export hotade inte längre Kreugers imperium.

Karl Erik Hedborg läste kapitlet om Belgien i manus och bekräftade: just så hade de hemliga uppköpen skett. Hedborg flög från Bryssel till min disputation hösten 1977. Jag skulle bara avlägga en examen. Arbetet hade tagit mig drygt fyra år. Den nyss avskaffade doktorsgraden hade varit mer omfattande. Disputationsakten var förenklad, med bara en opponent istället för tre.

Boken kom i två versioner. Först i en liten disputationupplaga, som Barbro Pettersson renskrivit. Den printades primitivt i en källarlokal vid Sveavägen och sönderföll vid läsning. Den blev inte heller färdig i tid och ett uppskov ordnades. Opponenten, den kunnige historikern Jan Glete, fick mitt originalmanuskript.

1979 kom boken på engelska. Den spreds bland forskare i Business History. En bit in på 80-talet började inbjudningar till internationella konferenser komma. Då hade jag gått över till forskning om svensk historia, om arbetslivshistoria, efter ett halvårs forskning i arkiv i Budapest, och en period som bokhandelsbiträde. Om jag skulle vara kvar på universitetet ville jag skriva, forska, inte främst undervisa; mitt intresse var "kvinnohistoria". Lynn Karlsson från USA hade introducerat sådan hos oss i Uppsala.

Andra boken

Kvinnors och mäns arbeten: Gustavsberg 1880-1980. Genusarbetsdelning och arbetets degradering vid en porslinsfabrik. Lund: Arkiv förlag 1988 279s. Slutsåld. Läs den på ullawikander.se.

Boken ingick i det disharmoniska projektet Det svenska arbetets historia, lett av Alf Johansson, bekostat av Arbetsmiljöfonden. Jag ville skriva om genusarbetsdelningen i ett långt tidsperspektiv. Gustavsbergs porslinsfabrik blev för det ändamålet ett fynd. Tillverkningen hade radikalt förändrats, men en kopp var en kopp år 1980 likaväl som den varit det 1880. Både män och kvinnor hade alltid arbetat på fabriken. Det fanns ett arkiv! Fast ändå inte. Bra arkiv fanns bara fram till 1937.

Materialet var överväldigande, bristfälligt och utspritt. Somt låg slarvigt i fabrikens källare, annat väl ordnat hos facket och på Riksarkivet. Vad Kooperativa Förbundets arkiv innehöll, fick jag inte se. Däremot fann jag tryckta intervjuer bl a i fabriksbladet "Gustavsbergaren". Och filmer! Böcker om konst och design innehöll föga om slitet på fabriksgolvet.

År 1980 började jag. Då fanns inte datorer. Jag skrev ännu på den gröna Haldan kompletterad med en reseskrivmaskin, Olivetti Lettera 25. Med tiden köpte jag en IBM med kula. Också den var tung. Reservoar- och blyertspennor förblev viktiga. Bic kulspetspenna var ett komplement. Alltid ett anteckningsblock. Jag nådde fabriken i Gustavsberg med buss från Slussen. Snart stod jag vid fabriksporten. Hur komma in? Obehöriga ägde inte tillträde. Såklart. Så är det på fabriker.

Facket, dvs Fabriksarbetarförbundet Avd 7, stödde min ansökan hos ägaren K F; jag fick gå omkring under arbetstid i fabriken. Efter varje besök skrev jag en sammanfattande sida och skickade till den jag följt, för kännedom, för kommentarer.

Väl inne i fabriken insåg jag att rationaliseringen hade gått långt. Hur var det tidigare? Gick det an att fråga dem som arbetade då? Det gjorde historiker i Storbritannien. Alltsedan 1971 hade tidskriften *Oral History* kommit ut. I Sverige intervjuade bara sociologer och etnologer. På en konferens i södra Frankrike hade jag hört historikern Paul Thompson föreläsa. Han hade skrivit en bok om det förflutnas röster. Det fanns en metod. Det fanns argument.

Sven Lindqvists bok *Gräv där du står* kom 1979. Thompsons bok kom på svenska året därpå. Intervjumetoden kritiserades av ledande svenska historiker. Det gick väl an för lokalhistoriker att intervjua - eller journalister - men "vi" använde skriftliga källor. Strunt samma, jag behövde ju få veta. Pensionärer borde ha både tid och minnen? I en lokaltidning efterlyste jag äldre porslinsarbetare. De ombads vänligen träffa mig en viss dag, på viss tid, i ett visst rum på fabriken.

En enda person dök upp. Han dög utmärkt! Erik Andersson, född 1902, f d ugnsarbetare, kom till min hjälp. Efter sex år i skolan hade han börjat på fabriken. Vilket minne han hade. Han kom inte bara ihåg vad han själv gjort, detaljrikt, utan också hur tillverkningen gått till på de många formverkstäderna. Vad som gjorts, hur och när förändringar skett. Som ugnsarbetare hade han nämligen burit gods till och från verkstäderna. Hans livfulla och tålmodiga beskrivningar gav mig en god introduktion. Hans hustru Sara, född 1910, hade - som han - arbetat hela sitt liv i fabriken, men på andra ställen. De två gav mig nycklar till det skriftliga materialet. Inget där motsade deras uppgifter. Till Erik och Sara samt till Signe Englund och Uno Hultgren dedicerade jag boken. Förlaget slarvade. Det bidde ett lösblad.

På TV2 hade jag klippt dokumentärer med intervjuer, ofta tillsammans med John Sune Carlson. De hade nog lärt mig frågeteknik. Snöbollsmetoden kallas det när intervjuade rekommenderar andra. Erik Andersson kände många. Ingen sa nej när jag ringde, efter att de först fått en brev av mig. 30 intervjuer hemma hos minnesgenerösa personer spelade jag in med en liten bandspelare och en fristående mikrofon med rundupptagning. Ofta bjöds jag på kaffe i gamla tunna porslinskoppar.

Eva Tham skrev klokt ut intervjuerna på maskin. Varje intervjuad fick läsa utskriften, sällan ville de ändra. Vi talade ju inte om känsliga saker, bara om arbetet: teknik och hierarkier, förmän och kamrater, om lera, kyla, hetta eller monotoni, om rationaliseringar och arbetets delningar, om sämre och bättre jobb, om porslinets kvalité och nya modeller, om målarsalar, verkstäder, byggnader. Om lönesystem och övervakning. Det var mycket nog

Allas namn finns i boken; det är deras historia. Men slutsatserna står jag för. Långsamma förändringar märker inte den, som står mitt i sitt arbete. Jag märker hur mitt eget minne fladdrar och trevar, när jag ska beskriva hur jag har arbetat, rent konkret.

Under sex veckor våren 1981 var jag i England, blev guidad av föreståndaren för the Gladstone Pottery Museum, såg de gamla rundugnarna och formningen av porslin med maskiner som inte längre användes i Gustavsberg. Jag läste böcker på British Library, centralt i London, och såg film.

Min bok har en filmografi. Några filmer låg i runda plåtaskar i ett skåp på fabriken, delvis ihopsmälta. Det händer gamla nitratfilmer. Att undersöka en period då filmen var ung, då dokumentärfilmare fascinerades av den rationalisering i fabriker som pågick, var tacksamt. En film om Gustavsberg hade gjorts redan 1920, en annan 1939. Den senare hade långa tagningar utan klipp med fokus på arbetets utförande. I ett lånat Steenbeck-klippbord på Filminstitutet kunde jag mäta hur lång tid formningen av en kopp tog, och jämföra med hur mycket längre tid det tog att sätta på henkeln/örat. I London, på British Film Archive, hade jag ensam i ett klipprum fått hantera en explosivt farlig nitratfilm och lite lugnare sett igenom annan film.

Så här i efterskott kan jag inte exakt återkalla hur jag arbetade mig in i förståelsen av produktionens förändringar. Troligen har jag varvat intervjuer med arkiv, besökt fabriken och läst böcker, skrivit och skrivit om? Det tog sin tid att begripa till exempel att en "tryckerska" inte gjorde detsamma som en "tryckare", att en "putserska" ibland gjorde samma sak som en "svarvare". Mönstren klarnade. På Riksarkivet satt jag i ett litet balkongbås med fönster i taket och gjorde utdrag ur avlöningsböcker, dagsverksjournaler och mantalsförteckningar från familjen Odelbergs tid, före 1937.

Jag skrev på skrivmaskin. Jag excerperade med reservoarpenna och med blyertspenna. Jag började använda styva kort i A6format. I Budapest och London hade jag sett forskare på bibliotek sitta och skriva på kort. Jag ordnade dem i bruna plastlådor: klippte sönder intervjuutskrifter, klistrade upp dem under flikar: "kvinnor i tunnelugnar" eller "kvinnor blir vanligare 20-30-tal", eller "Rundugnar 1890talet" och "Formverkstad 1930". Allt av vikt skulle ner på korten. Materialet bearbetades samtidigt, spaltades upp, omformulerades och förändringarna över tid framträdde.

Korten gick att sortera, flytta om, breda ut på ett stort bord. Samla under nya rubriker. Ett historiskt kortspel. Det blev synligt. Det var fysiskt. Jag såg materialluckor att fylla. Det var översiktligare än dagens filer i datorn. De elva kortlådorna finns bevarade på Riksarkivet, liksom intevjuerna.

När jag till slut måste skriva boken köpte jag en dator. Första veckan var jag förtvivlad. Andra gick något så när. Snart blev det lätt att skriva, texten marscherade in på skärmen från korten. Eftersom det gick att ändra vågade jag skriva långt, kunde förkorta, stryka och formulera om. Ta ut svängarna. Ändra igen. Snabbt. När man som jag skriver med alla fingrarna, med ögonen på skärmen, blev att skriva som att tänka. Nästan. Mirakulöst enkla blev fotnoterna. Vi historiker skriver varifrån varje uppgift tagits, i noter; de står längst ner på varje sida eller i slutet. Allt ska gå att kontrollera. Noterna följde som ett trolleri med när jag ändrade i texten. Boken skrevs rakt igenom på ett halvår, efter att strukturen bestämts. Som feminist blev jag sorgsen över resultatet; de hundra åren visade inte på en ökad jämlikhet mellan kvinnor och män i arbetet. En genusarbetsdelning återskapades ständigt. Som forskare var jag nöjd; teknik gav ingen enkel förklaring till ojämlikheten mellan kvinnor och män.
En liten hård fyrkantig diskett skickades med posten till förlaget i Lund. Boken låg klar 1988.

Tredje boken
Feminism, familj och medborgarskap. Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889-1919. Stockholm: Makadam 2006 408s. Kan köpas eller läsas på ullawikander.se.

Varför utför män och kvinnor olika arbeten? Gustavsbergsstudien visade att det inte beror på teknik. Inte heller på ett enkelt vis på kön. Fast det har en relation till båda. Vad kan lagar ha betytt? Troligen en del. Vilka lagar? Jane Lewis, Alice Kessler-Harris och jag startade ett internationellt samarbete år 1986 och bjöd andra att delta. Det blev en antologi 1995: UW, Alice Kessler-Harris & Jane Lewis eds, *Protecting Women. Labour Legislation in Europe, the United States, and Australia, 1880-1920.* Univ of Illinois Press: Urbana & Chicago. Jag skrev där om hur kvinnor på feministiska internationella kongresser motarbetat spridningen av lagar som begränsade kvinnors rätt till nattarbete, på den arbetsmarknad som nyligen blivit fri från skråregler.

År 1986 hade jag tagit tåget till Genève, till International Labour Organization (ILO). Biblioteket där borde ha en bok som förklarade varför ILO 1919 antagit en konvention som förbjöd kvinnors nattarbete? Den fanns inte. Turen var med mig, när jag kom till ILOs arkiv. I två veckor fick jag fritt gräva i en stor lår med nyinkommet material: smutsiga, osorterade papper, allt från L'association internationale pour la protection légale de travailleurs. Föreningen hade från år 1900 spritt sin önskan om internationell reglering av arbetsmarknaden. Deras första mission hade varit att införa ett förbud för kvinnor att arbeta på natten. Inte överallt, bara i stora fabriker. Föreningen hade fortsatt efter 1919 med andra frågor. Jag röjde i dess spillror.

Arkivets chef Athanase Zoganas lät mig ta dubbletter, kopiera gratis och sitta kvar ensam i arkivet efter stängningsdags. Med egna nycklar! Jag arbetade intensivt. Jag dammade av, lade upp på ett bord, grovsorterade på årtal, letade fram guldkorn. Ofta tvättade jag händerna. Jag plockade ut det viktigaste om tiden fram till tidigt 1920-tal. Denna särlag för kvinnor i industriarbete hade motarbetats av kvinnor. Andra kvinnor hade varit positiva. Förbudet hade varit ett hett diskussionsämne bland internationellt organiserade kvinnor under 30 år.

Jag behövde alltså hitta de internationella kvinnokongresser där frågan diskuterats. Vilka var de? Hur många? I Paris letade jag i tryckta kataloger på Bibliothèque Nationale, rue Richelieu. Där gavs hänvisningar till kongresser, som efterlämnat tjocka böcker. Men jag tvingades inse, att en bok har blivit tryckt inte betyder att den existerar eller är lätt att hitta. Över Paris, ja, över hela Europa hade två förödande krig dragit, som inte bara drabbat människor hårt. Bibliotek hade utlokaliserats, brunnit, bombats, och kanske återupprättats.

Sökhjälp gav Bibliothèque Marguerite Durand, specialiserat på kvinnors historia. Någon kvinnokongress fanns i en tidskrift, där replik för replik, tal efter tal gick att läsa. Så sköra var sidorna att de höll på att falla sönder. Jag skrev av för hand. Vissa kongresser måste sökas i dagliga tidningar. Andra fann jag i tjocka inbundna volymer, på oväntade ställen. Jag tog tåg till Berlin, Amsterdam och Köpenhamn, båt till London och Helsingfors, flyg till New York men det mesta fanns i Paris. En första översiktlig artikel finns i antologin. Boken ger en utförligare beskrivning av de komplikationer som särlagen visade sig ha inneburit för både socialister och feminister.

Under tio år satt jag varje sommar på arkiv. Jag bodde billigt. I Paris ibland på Centre Culturel Suédois, i Berlin på billiga Hotel-Pension; genom kollegor hyrde jag en lägenhet i Berlin, en i New York. Undersökningen förgrenade sig. Fler än jag anat var inblandade. Särlagen om nattarbetsförbud hade blivit framlobbad av mansorganisationer, som

den jag hittat i Genève. Men lagen hade därtill varit uppskattad av ledande socialdemokrater, också av kvinnor som Klara Zetkin.

Andra Socialistiska Internationalens kongresser fanns lyckligtvis tryckta av förlaget Minkoff, i 13 volymer. Diskussionen om ett nattarbetsförbud hade där vandrat mellan kongresser, antagits, motsagts, glömts bort och accepterats. De för mig viktiga kvinnokongresserna - inom Andra Internationalen fanns sådana från 1907 - hade (märkligt nog?) inte tryckts. Att hitta just dem tog sin tid, sina brev och resor; jag hade hjälp av Gerd Callesen, Köpenhamn.

Film var allt oftare ett sätt att bevara skrivet eller tryckt arkivmaterial på. Redan på 1970-talet hade Stab låtit fotografera vissa arkiv. Foton av brev, kontrakt, dagliga tidningar m m kunde bevaras på filmrullar eller microficher. Staden Paris historiska bibliotek hade ett rum för forskare att själva fotografera i. Maskiner för att läsa det filmfotograferade finns i mer eller mindre bekväma modeller. Värsta ryggförstörarna fanns i Berlin. Bästa modellen har Kungliga Biblioteket i Stockholm. I Paris kunde man beställa papperskopior. Några läsmaskiner hade en inbyggd kopieringsmekanik. Klick, fram kom en pappersavtryck. Ibland fanns bara en sak att göra: skriva av för hand. Reservoarpennorna blev billigare och hade refill. Numera är det ju vanligt att forskare själv fotograferar. Så var det inte då.

Denna bok var svår att skriva. I över 30 tjocka A4 mappar skrev och sorterade jag in ett basmaterial för kongress efter kongress. Men de "talade" till varandra eller negligerade varandra. Protokoll motsade tidningsreferat som motsade brev. Ett protokoll motsade ett annat. Först skrev jag halva boken på engelska. Min konferensengelska duger för artiklar. Att växla mellan svenska och engelska gick någorlunda, om än engelskan blev banal. Men att sitta med originaltext på franska eller tyska och skriva om till engelska tog min koncentration från sammanhang och analys till språkliga nyanser. Jag gav upp.

Min första genomskrivning på svenska ville väva ännu en röd tråd genom alla kvinnokongresserna. Vem hade varit först, vem var radikalast: de europeiska eller de USamerikanska kvinnorna? Efter kritik från Lynn Karlsson och Susanna Hedenborg sprättade jag innehållsmässigt isär boken från början till slut och renodlade frågan om nattarbetsförbudet.

Boken skrevs på dator. Att backa till A6kort gick ju inte. Varje teknik har sina för- och nackdelar. Att skriva om och att enkelt få noterna rätt, gör datorn oumbärlig. Boken finns tyvärr bara på svenska. På min hemsida finns ändå nu de flesta kapitlen på engelska. Jag själv har översatt dem, i första hand för Marilyn Boxer, när vi samarbetede på distans om artikeln "Women's Early Transnational & Independent Feminist Congresses 1868-1915", en artikel för den nätbaserade: Women and Social Movements, International, 1840 to Present.

Denna tjocka bok med fokus på diskussioner på internationella kongresser handlar alltså inte mer än marginellt om Sverige. Den är tämligen okänd här hemma. Genom översiktsartikeln i *Protecting Women* är denna min grundforskning mer känd utomlands. Det är istället boken om Gustavsberg som blivit uppskattad här hemma, av dessa tre böcker, som alla inneburit arkivgrävning, vars villkor och mödor jag här försökt återskapa.